Thomas A. Reiner ve Robert H. Wilson, "Sovyet Kentinde Planlama ve Karar Alma Süreci: Rant, Toprak ve Kent Biçimi", Ayten Alkan, Bülent Duru (Der. ve Çev.), 20. Yüzyıl Kenti, İmge Yayınevi, Ankara, 2002, s. 173-214.

Sovyet Kentinde Planlama ve Karar Alma Süreci: Rant, Toprak ve Kent Biçimi*

Thomas A. Reiner ve Robert H. Wilson

GİRİŞ

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği hakkında yazan Batılılar, güvenliğe olası bir tehdit olarak görmelerinden ya da sosyalist olguya nesnel bir ilgi duymalarından dolayı, Sovyet toplumunun pek çok yönünü incelemişlerdir. Bu yazarların çoğu, kapitalist ve sosyalist ideolojilerin görünürdeki uzlaşmazlıklarına karşın, iki sistemin bir noktada birleşmiş olduğu sonucuna varmaktadır. Sanayileşmiş (ve sanayi sonrası) ülkelerin, birbirlerini farklı kılan özellikleri olmasına karşın, değişik siyasal ekonomilerin benzer çözüm yolları ortaya koyması için kimi düzeneklerin bulunması gerekmektedir. Bu görüş çok soyut ya da toplumun yalnızca kimi yönleri için geçerliymiş gibi görünse de, bu iki sistemin benzer bir yönü bulunmaktadır: Kentteki etkinliklerin düzenlenmesi. Yine de, kapitalist ve sosyalist sistemin, birörnek kent düzenlemesi biçimini miras olarak alması ilginçtir. Her iki sistemde de kentler, dışarıdan kaynaklanan coğrafi, ekonomik, siyasal ve güvenlikle ilgili etkilere bir yanıt olarak gelişmiştir. Sanayileşmenin sonuçları, özellikle de yüksek düzeyde kentleşmeye yol açması, Sovyetler'in, kentlerdeki sorunların ekonomik ve sosyolojik boyutlarına bundan böyle daha çok ilgi göstermesine yol açmıştır.

Bu makale, Sovyetler Birliği'nde kentsel etkinliklerin mekânsal örgütlenmesini kuram ve uygulama açısından incelemektedir. Daha spesifik olarak makale, kent biçimindeki toprak kullanımının gelişme yöntemini, neden kentsel toprakların bir bölümünün belli bir etkinlik için ayrıldığını, kentsel etkinliklerin mekânsal düzende hangi yönde sonuçlar doğurduğunu çözümlemektedir. Sovyet deneyimini Amerika Birleşik Devletleri'ndeki benzer olgularla karşılaştırmak, konuyu aydınlatmaya, belki daha da önemlisi, değişik ideolojilerin kent biçimi ve kent planlaması kurumları üzerindeki etkilerinin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olabilir. Kapitalist sistemde toprak üzerinde yer ayırma işlemi (tahsis) pazar sistemi aracılığıyla yapılır. Çoğunlukla,

---

* Thomas A. Reiner ve Robert H. Wilson, "Planning and Decision Making in the Soviet City: Rent, Land, and Urban Form", The Socialist City: Spatial Structure and Urban Policy, R. A. French ve F. E. Ian Hamilton (Der.), John Wiley & Sons, Chichester, 1979, s. 49-72.

kusursuz olmasa da, pazar, bölgeleme ve diğer düzenlemelerle kent biçimini belirler. Oysa Sovyetler Birliği'nde toprak pazarı yoktur: Yer ayırma işlemi ve kent etkinliklerinin örgütlenmesi başka ölçütlere göre belirlenmektedir. Marx (1909) klasik ekonomi kuramının toprak ve kent biçimi konusundaki evrimi sürecinde bir ayrılmayı gerçekleşmişti; yine de Marx'ın ekonomi kuramında toprağın rolünün Sovyet yorumunu incelemek gerekmektedir. Bu, bir ölçüde, Sovyetler'in sosyalist kente felsefi yaklaşımlarıyla da ilgilidir.

EKONOMİ BİLİMİNDE TOPRAĞIN ROLÜ

Modern ekonomi düşüncesinde, toprağın yeri konusunda birkaç farklı yorum bulunmaktadır. Kısa bir incelemede, burjuva ve Marksist ekonomilerin gelişimindeki çok sayıda öğe tam anlamıyla değerlendirilemez, çünkü bu ekonomiler toprağı ve değerini ele almaktadır. Toprakla ilgilenen ilk modern kuramcılar 18. yüzyıl ortalarındaki Fransız fizyokratlarıydı. Ekonomiyi doğal hukuk üzerine kurduklarından, tüm değerlerin topraktan ve doğadan kaynaklandığına inanıyorlardı. Bitkilerin ve hayvanların çoğalması tüm zenginliğin kaynağıydı. Bu yaklaşım, bir tarım toplumu için akla uygun görünse de, paradigma kimi ekonomik olguları açıklayamıyordu; bunlardan en önemlisi de kâr aracılığıyla sermayenin yeniden üretimiydi. Ricardo da (1895), toplumsal varsıllığın sermaye ve işgücünün bileşiminden kaynaklandığını öne sürmüştü. Toprak önemli bir üretim unsuru olmasına karşın, doğanın bedelsiz bir armağanıydı; diğer faktörlerin katkısı olmaksızın kendiliğinden varsıllığa katkıda bulunamazdı. Bu yüzden toprak, artığın yalnızca bir sınıf için yaratılmasına olanak tanıdı: Toprak sahipleri. Ricardo, her bir parselin farklı bir kullanıma ayrılmasını ve böylece bir artık (rant) yaratılmasını anlatan, toprağın diferansiyel verimliliği kavramının daha da yerleşmesini sağladı. Von Thünen (1826) bu kavrama, önemli bir öğe olan ulaşım harcamalarını ekledi; Mill (1848) ise, kıtlığa katkıda bulunan ve farklı verimdeki toprakların farklı kârlar getirmesini sağlayan bir olgu olan toprak sahipliği türlerine odaklandı.

Marx ve daha sonra da Lenin, toprağın, gerekli bir üretim unsuru olmasına karşın, değer yaratmayacağı konusunda klasik ekonomistlerle uzlaşıyorlardı. Ancak Marx, değerin, yalnızca emek yoluyla yaratıldığı biçimindeki önermesini de buna ekledi. Sermaye, özellikle ekonomik büyümede önemli olmasına karşın, işgücü aracılığıyla yaratılmıştır ve geçmişteki işgücünün somutlanışını simgelemektedir. Belki, bundan da önemlisi belki de, Marx'ın ideolojisinde artık ürünün bölüşümü anlamına gelmekteydi. Zenginliği yaratan işgücü olduğundan, üretimden elde edilecek yararlar da, ortadan kaldırmak istediği kapitalist sınıftan alınarak işçilere aktarılmalıydı. Bu nedenle Marx, toprağın, artığın yaratılmasına katkıda bulunduğunu öne sürdü. Sosyalist bir ekonomik sistemde bu artık toprak sahipleri sınıfına gitmeyecekti; toprak sahipleri sınıfının tekelci güç olmasına yol açan artı değer, işçilere yeniden dağıtılmalıydı.

Marshall (1930), yalnızca tarım topraklarını ele alan klasik ekonomi paradigmasını inceleyerek, ekonomik sistemde toprağın rolünü kentsel alanlara değin genişletmiştir. Ona göre kentsel alanlarda toprak daha karmaşık bir olguydu ve erişilmesi kadar dışsallıklarını da göz önünde bulundurmak gerekiyordu. Yazıları, 20. yüzyıl neo-klasiklerini, özellikle de toprak ekonomistlerini destekleyici yöndedir. İkinciler, topraktan elde edilen ürünün bir unsur olduğunu benimsemekle kalmayıp topraktan elde edilen kârın, işgücü ve sermaye gibi, varsıllığa katkıda bulunduğu görüşünü savundular. Toprak için bir pazarın oluşması, erişimdeki farklılıklardan dolayı, güçtü. Toprağa, diğer üretim unsurlarından farklı olmayan bir mal gözüyle bakılıyordu.

Bir üretim unsuru olarak toprağı ele alışlarında, klasik ekonomistler ve toprak ekonomistleri arasında temel bir farklılık bulunmamasına karşılık önemli bir ayrım göze çarpmaktadır: Birinci sistemde toprak bir artık yaratırken, ikincisinde, zenginliğin "kazanılmış" bir parçasıdır. Bu durum, Marksist ekonomi ile karşılaştırıldığında önem kazanır.

Isardianist bölge bilimi yaklaşımı, bu iki farklı akımı birlikte ele almayı amaçlamıştı. Isard'ın (1956) yerleşme kuramına temel katkısı, özellikle ulaştırma ve nüfus yığılması maliyetlerini göz önünde bulundurarak marjinal girdi ve çıktı öğeleri arasındaki bütünleşmeye odaklanmasıydı. Bu yaklaşımı daha da geliştiren pek çok kişiden biri de Alonso'ydu: Isard ve Von Thünen'in çalışmalarına dayanan yaklaşım biçimi, her bir etkinliğin, kent büyüklüğünü, biçimini ve topraklarının rant değerini

belirlemek için yeterli oranda bilgi sağlayan bir "önerilmiş rant" işlevine sahip olduğunu öne sürmekteydi. Bir diğer gelişme doğrultusu ise programlama modelleri oldu: Stevens (1961), örneğin, yerleşme kuramının ve rant kuramının karşılıklı olarak ikili bir yapıya sahip olduğunu gösterdi.

Bu araştırmanın özellikle erişimin ve etkinliklerin yoğun olduğu kentlerin merkezlerini ele almasında türlü sınırlılıkları bulunmaktadır. Ayrıca, Marx ile karşılaştırıldığında önem kazanan bir sınırlılığı, kapitalist, yarışmacı toprak pazarının bulunduğunu varsaymasıydı. Bu, oldukça kurmaca bir yapıydı.

SOSYALİST SİSTEMDE TOPRAK, DEĞER VE RANT

Rantın, farklı biçimde algılanması, klasik ekonomi ve Marx arasındaki önemli bir ayrımdır. Her ikisi de topraktan elde edilen gelirin (rant) artığı oluşturduğunda birleşse de, Marx, kâr ve faiz için de aynı değerlendirmeyi yapar. Malların değeri, üretilmeleri için gerekli bir öğe olan emek tarafından belirlenir; mallar, emek girdisi ve sermayenin değerinin düşmesiyle (geçmişteki emeğin somutlanması) belirlenen bir ederden değiş tokuş edilmelidir. Oysa sosyalizmde, bir maldan elde edilen gelir ortadan kaldırılırken, emeğin toplam üründeki payı, katkısına eşit olacaktı. Toprakların devletleştirilmesiyle, bir sınıf olarak toprak sahipleri ortadan kaldırılacaktı.

Marx, değeri, verimsiz topraklardaki ürünün getirisi tarafından belirlenen ve toprak sahiplerinin tekelci güç olarak daha verimli topraklarda yaratılan artı değeri çektiği yer olan kapitalizm altındaki tarım topraklarından elde edilen rant konusunda Ricardo'nun çözümlemesine katılıyordu. Marx, sosyalist sistemin işleyişini açıklamak için, maliyeti (rant hariç) 240 Şiling olan 10 birimlik buğdayın 600 Şiling'e satılmasını örmek olarak verir:

> Eğer kapitalist toplum düzeninin ortadan kaldırıldığını ve toplumun bilinçli, sistemli bir ortaklık olarak örgütlendiğini düşünürsek, söz konusu 10 birim, 240 Şiling'e eşit olan bağımsız işgücünün niteliğini simgeler. Bu durumda, toplum, içinde iki buçuk işgücünün bulunduğu bu toprak ürününü almayacaktır. Toprak sahipleri sınıfının dayandığı temel böylece yıkılabilecektir. Bu durum, aynı miktarda malı dışarıdan ithal etmenin, ürünü ucuzlaştırıcı etkisine sahip olacaktı.

Bu anlatıma karşın Marx, tarım topraklarının verimlilik açısından farklılıklar gösterdiğinin farkındaydı. Ona göre, sosyalist sistemde, tarım ürünlerinin değeri en kötü koşullar tarafından değil, yığın üretiminde bulunanlarca belirlenmeliydi (marjinal değil ortalama fiyatlar ölçü olmalıydı). Bazı üreticiler, söz konusu ürüne olan talebi karşılamak için düşük nitelikli toprağı işlemek zorunda olduklarından, bu üreticilerin daha çok üretimde bulunmaları için karşılığının ödenmesi gerekirdi.

Marx, farklı verimlilikteki topraklar için ödenmesi gereken tazminatı belirleme yöntemini ayrıntılı bir biçimde inceleyip çözümlemedi. Ancak, Sovyetler Birliği'nde, bu sorun, malların fiyatının belirlenmesi ve devlete rant değerinin ödenmesi ile uğraşan pek çok ekonomist ve bürokrat tarafından ele alınmıştır. Gerçekte, Sovyetler Birliği'nde, toprağa, özellikle de tarım topraklarına nasıl değer biçileceği üzerine tartışmalar uzun yıllar boyunca sürmüştür. Başlıca iki düşünce okulu bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, Marx'a sıkı sıkıya bağlıdır ve toprağın değeri bulunmadığını, bundan dolayı toprağın, fiyatlar ya da para politikaları üzerinde bir etkisinin olamayacağını savunur. Eğer hükümet, rant bedelini kabul ederse işçiler sömürülmüş olur. Diğer okul ise, doğanın, verimlilik açısından farklılıklar yarattığını, üretkenliğin artmasının sonuçta herkesin yararına olacağını düşünür. Eğer bu etki görmezden gelinirse, toprak kaynakları için uygun olmayan yerler belirlenebilir ve ürünlerin fiyatının yanlış belirlenip artmasına yol açılabilir. Hatta, toprağın, emek ve verimlilikteki farklılıklardan dolayı, işgücündeki üretkenlik farkı aracılığıyla gerçek kullanma değerine kavuşacağı düşünülür.

Toprak rantının farklılıklar göstermesi, 1960 yılında Moskova Üniversitesi'nde ekonomistlerin katıldığı bir konferansta tartışılmıştı. Burada toprak rantında farklılıkların ortaya çıkması için iki ön koşulun gerekli olduğu ortaya konuldu: Toprağın sınırlı olması (değişik nitelikteki bölümler de dahil olmak üzere) ve türlü toprak kullanım alanlarına pazarla ilişkilerine göre yer ayrılması. Toplantıda, tartışmalı olan yerlerdeki topraklara uygulanacak birkaç yöntem de önerildi.

Gabyshev (1970) tatmin edici bir değerlendirme önermiştir. Doğal koşullar farklı farklı olduğundan, bu durum emeğin verimliliğini değerlendirmede göz önünde bulundurulmalıdır. Ürünün değeri kâr ya da gelir değil, artık ürün temeline dayanılarak belirlenmelidir. Bütün girişimcilere, sermayenin işgücü ücretlerinden ve aşınma maliyetinden daha fazla olmasını simgeleyen belirli bir artık ürün (kimi zaman kâr olarak da geçen) hakkı tanınmıştır. Bu belirli artık ürün daha da büyümek ve girişimin daha verimli bir biçimde işleyebilmesi için kullanılır. Standartlar endüstriyel ölçek için belirlenir ve onun toplumsal değerini yansıtır. Doğal koşulların sonucunda, bireylerin belirli bir girişime kattıkları değerin düşebileceği yerlerde sorun ortaya çıkar. Üretimin toplumsal değeri ve bir girişimin kendi değeri arasındaki fark, fazla artık ürünün değerini simgeler. Gabyshev, bu fazla artık ürünün rant ödemelerini belirlemek için kullanılabilecek artık gelire dönüştürülebileceğini söyler. Rant ödemeleri her bir üretim dalı için özelleştirilebilecekti.

Verimlilikteki farklılaşma ile başa çıkabilmek için yapılan bir başka öneri de bölgeler arasında fiyat farklılığı yaratmaktı. Daha yüksek verimliliğe sahip olan semtler, toptan satış fiyatını daha düşük olarak belirleyecekti. Bunun sonucunda, bu sistem içindeki bir girişim, farklı rant geliri elde edemeyecekti. Eğer mallar için her yerde aynı toptan satış fiyatları belirlenmiş olsaydı, verimliliğin yüksek olduğu yerdeki üreticiler daha büyük artı değer kazanmış olurlardı. Sovyet uzmanlar, farklı ulaştırma maliyetlerinin etkisini azaltmak için, fiyatlarda bölgesel farklılığa gitmek gibi benzer bir teknik kullanırlar.

Sovyet yayınları arasında, kent toprağını ya da kentsel etkinliklere yer ayrılmasını çözümleyen, tarım ekonomisti Isard'ın ya da Adorno'nun modelleri ile karşılaştırılabilecek düzeyde kapsamlı bir kuramsal formülasyon ortaya çıkmadı. Bu yüzden, malların fiyatlandırma biçimlerini, ulaştırma maliyetlerini ve rantı inceleme gibi, dolaylı bir biçimde araştırma yapmaya zorlandık. Marx, bu değer kuramında, kapitalist bir sistemde, mallar için belirlenen fiyatların, malların gerçek toplumsal değerini temsil etmeyeceğini öne sürmüştü. Yeni bir ekonomik sistemin yaratılmasında, malların toplumsal değeri, değer kuramından çıkarılacak hesaplamalar temelinde belirlenecekti.

Sovyetler'de, üst düzeydeki devlet kurumlarınca belirlenen bir fiyat sistemi geçerliydi. Kuramsal açıdan bu sistem, Marx'ın değer kuramını yaşama geçirir. Fiyatları belirlemede en uygun yöntemin ne olacağı Sovyetler Birliği'nde halen önemli bir tartışma konusudur. Bununla birlikte, en azından kuramsal açıdan, fiyatlar dört temel işlevi yerine getirirler. Merkezi planlamacılar, fiyatlardan, planlanan hedefleri gerçekleştirmek ve başarım düzeylerini değerlendirmek üzere üretim yerlerinin yönetimleri arasında işbirliğini sağlamak amacıyla yararlanırlar. İkinci olarak fiyatlar, ulusal önceliklerin yerine getirilmesi için üretim sürecindeki kaynakların uygun bir biçimde yerleştirilmesinde kullanılır. Fiyatlar, buna ek olarak gerçek gelirin dağılımını belirler; ücretler için belirlenen para, malların ve hizmetlerin hane halkınca satın alınabilmesi için yeterli olmalıdır. Dördüncü olarak fiyatlar, sanayinin ve nüfus değişiminin bir gereksinimi olarak, arz ve talep arasında bir dengenin kurulmasında kullanılır.

Başlıca iki tür fiyat vardır: Toptan ve perakende. Toptan fiyat, kamu sektörü ekonomisinin içindeki üretim ve tüketim malları içindir. Toptan fiyatların da, girişimler ve sanayi için olmak üzere iki çeşidi bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, üreticilerin ürünlerini diğer girişimlere ya da işyerlerine sunduğu fiyatı ifade eder. Bu fiyat, üretimin önceden saptanmış olan ortalama maliyetine ve önerilen bir kâra göre belirlenir; eğer üretici, malların dağıtımından da sorumluysa, ulaşım harcamaları da fiyata eklenir. İkincisi, sanayi için belirlenen toptan fiyat, devlete ya da ortakçı ticaret kuruluşlarına satılan malların fiyatını anlatmak üzere kullanılır. Bu fiyat, sanayinin toptan satış fiyatı olarak belirlenir; sanayinin kendi pazarlama satış örgütünün giderleri ve belli bir kâr da buna eklenir. Perakende fiyatlar, ticari kuruluşların tüketim mallarının fiyatını ifade eder; söz konusu sanayinin toptan satış fiyatının üstüne belli bir kâr ve vergi konarak hesaplanır.

Böylece, bir mal için tüketicinin ödemesi gereken fiyat, Sovyet bütçesinin başlıca gelir kaynaklarından olan satış vergisinden etkilenmiş olur. Bu vergi ve giderek artan biçimde kârlar net gelirin devlete aktarılması için, Sovyetler tarafından toplanır. Vergiler, her bir birimin üretiminden önce belirlenir; üretimin maliyetinde meydana gelecek olası bir değişimden etkilenmez. Fiyatlandırmada ikili bir sistem bulunduğu ve faiz ya da rant ödemeleri olmadığından dolayı, satış vergisi, tüketim mallarının sunumunu halkın net gelirine göre ayarlamada kullanılan temel tekniktir;

bu vergi arz ve talebi dengelemek üzere tasarlanmıştır. Bundan başka devlet, sanayiden de, büyüklüğü daldan dala değişse de, belli bir oranda kâr elde eder. Bir girişim, her bir birimin üretim maliyetini düşürerek kârını artırabilir. İyi çalışan bir girişim, üretimi artırmada bir güdüleyici olarak, bu kârın bir bölümünü elinde tutabilir. Kalan kârlar devlet geliri olur.

Kent biçimi tartışması ile ilgili olan bu tür bir fiyat belirleme sürecinin bir öğesi de, toptan ve perakende fiyatların saptanmasında dağıtım harcamalarının etkisidir. Toptan fiyat düzeyinin belirlenmesinde dağıtım masrafları depolama ve dağıtımdaki işçi ücretlerinden, çalışanlara yapılacak ödemelerden ve ulaştırma maliyetlerinden oluşur. Pazar ekonomisinde ve planlı ekonomilerde, malların dağıtımının verimliliğinin aynı olduğu görülmektedir. Stevens'ın (1961) gözlemlediği gibi, depolama işinde ulaştırma maliyetini en aza indirmenin karşısında rant bulunmaktadır; bir başka anlatımla, her bir depolama birimi, ulaştırma maliyetinden ya da artı değerden tasarruf edebilir. Bununla birlikte, diğer kentsel etkinlikler depolama etkinliği ile rekabet halinde olduğunda, bir kentin marjinal verimliliğinin, depolama ile ilgisi olmayan etkinliklerden daha büyük olduğu kabul edilebilir. Öte yandan, perakende satış yapan kuruluşların dağıtım maliyetleri ise, mal giderlerinden, kısa dönemli sermaye faizinden, reklamlardan (yalnızca gazetelerle sınırlı olmak üzere), ulaştırmadan (perakende fiyatın yaklaşık % 20'si) ve ücretlerden oluşur. Ulaştırma ve depolama maliyetlerinde, toptan dağıtım maliyetlerinde geçerli olan ilkeler egemendir. Rant, amortisman ve onarım için olmak üzere pek çok mal gideri bulunmaktadır. Sovyet kentlerinde rantın, yapıların yapılmasında kullanılan sermaye yatırımlarını geri almaya yönelik bir bedel olduğu görülmektedir.

Kentsel topraklarda birbirleri ile rekabet halindeki etkinliklerin nasıl yerleştiğini saptamaya yönelik kuramsal ilkeler ya da çözümleyici tekniklerden söz edemesek de, toptan ve perakende malların fiyatlarının oluşmasında rol oynayan etkinliklerin kent içinde yerlerinin belirlenmesine yönelik kimi görüşler bulunmaktadır. Birkaç büyük toptan ya da perakende satış mağazası yapılmaya (ve nerede yapılacağına) karar verilirken ulaştırma maliyetlerinin en aza indirilmesi göz önünde bulundurulur. Toprağın pazar tarafından kullanıma ayrıldığı yerlerde bu sorunlar fiyatlandırma yani toprak rantı yoluyla çözülür. İlkesel olarak planlı bir ekonomi de, bu tür etkinliklerin mekânsal olarak dağılımını etkili bir biçimde yapabilir. Ancak, Sovyet fiyatlandırma düşüncesinde, etkili bir yerleştirmenin bir yönünün eksik olduğu görülmektedir. Fiyat belirleme sisteminde talebe nasıl yer verileceği göz önünde bulundurulmamaktadır. Mekâna olan talep, olası müşterilerin yoğunlaşmasını ya da dağılmasını ifade eder; müşterilerin perakende satış kuruluşuna giderken yaptıkları ulaştırma giderlerini de kapsayan erişim masraflarını içerir. Perakende satış yapan dükkânların yerlerinin, ulaştırma ve depolama maliyetlerinin en aza indirilmesi ilkesi uyarınca belirlenmesi, üreticinin ürününü perakende satış yapan yere ulaştırmasını gerekli kılar; bu da, üreticinin maliyetleri de eklendiğinde, zorunlu olarak toplam toplumsal maliyetlerin en aza indirilmesi anlamına gelmez. Bu ölçüt Sovyet planlamasının bir parçası olarak görülebilse de, günümüzde göz önünde bulundurulmadığı söylenebilir; eğer durum böyleyse, konu analitik bir biçimde değil de sezgisel olarak ele alınacak gibi görünüyor.

SOSYALİST KENT

Geleneksel olarak Marksistler, burjuva kentlerini sınıf savaşımı için bir arena ve araç olarak gördüler. Sosyalizm çatısı altındaki ilk ilke, köy ve kent arasındaki farkları gidermekti. Bu durum, Sovyetler'in iktidara gelişini izleyen dönemdeki sanayileşme hareketini hazırlayan koşullardan biriydi. Bir Sovyet yazarının daha pragmatik bir açıdan belirttiği gibi, kentler "mekânsal yoğunlaşmanın ... sınırlı bir alanda üretim araçlarının ve işgücünün yığılmasının eşzamanlı olarak kullanılmasını" da sağlarlar (Pchelintsev, 1966). Ancak şimdi, bu değerlendirmenin üstü kapalı olarak belirttiği düzenleme ilkelerinin gerçekleşmesi güç görünüyor.

En azından kuramsal olarak, ekonomik gelişmede kentin rolü ve üretici güçlerin yoğunlaşması üzerine gelişmiş değerlendirmeler bulunmaktadır. Örneğin Ruzavina (1970), nitelikli işgücüne erişimi kolaylaştıran, ulaşım maliyetlerini azaltan, enerji kaynaklarına ve hizmetlere daha yakın olabilecek bir yerleşim düzenine gidilmesinin hem ölçek ekonomileri araclığıyla sanayinin verimliliğine katkıda bulunacağını hem de uzmanlaşma yoluyla (hizmet sektöründe) maliyetleri azaltabileceğini

gözlemlemişti.

Burjuva ekonomilerinde ve bölge bilimi yazınında bu ekonomiler, genellikle, büyük kentsel alanlarda üretiminin daha etkili olduğu varsayılarak, birikim (yerelleşme ve kentleşme) ekonomileri olarak anılırlar. Bununla birlikte Ruzavina, büyük kentlerde nüfus yığılmasının, genel sağlık koşullarında bozulmanın, zaman kaybının artmasının, gerilimli bir çevrenin ortaya çıkmasının ve aşırı kalabalığın sonucunda, topluma maliyetler çıkardığını da belirtmiştir.

Sovyet yazınının, kent planlaması sorunlarına ve özellikle de en etkili kent biçimi konusuna giderek artan bir biçimde ilgi göstermesi, hızlı kentleşmenin ilk dönemindeki kötü planlamadan kaynaklanan bu tür sorunlara bir yanıttır. Kent büyüklüğünü sınırlamanın gerekli olduğunun savunulmasına ve "en uygun" kent büyüklüğünü bulabilmek için çabalar harcanmasına karşın, bugün egemen olan görüş, büyük kentsel alanların olumsuz etkisini azaltacak yeni toplumsal-mekânsal biçimleri geliştirmektir. Örneğin, Sovyet Bilimler Akademisi Uluslararası İşçi Hareketi Enstitüsü'nün 1969 yılında düzenlediği bir toplantıda aşağıdaki görüş benimsenmiştir:

> Kent ve köy arasındaki farklılıkların giderilmesi, işgücünün üretkenliğinin ve toplumsal üretimin verimliliğinin artırılması, nüfusun kültürel ve eğitsel düzeyinin yükseltilmesi ve bireyin bütün yönleriyle gelişiminin sağlanması. Bütün bunlar kentleşmeyle yakından ilgilidir.

Sovyetler, büyük kentsel alanlarda gözlenen birikim ekonomisini bütün yönleriyle değerlendirerek ve büyük merkezlerin daha da genişlemesini sınırlamanın başarısızlıkla sonuçlandığını göz önünde bulundurarak yeni bir kent biçimi önermektedirler: Kentsel yığılma ya da mekânsal açıdan yoğun kentsel gelişme alanları olarak anılan şey, Batı'daki metropoliten bölge kavramına çok benzemektedir. Bir yandan birikim ekonomisi gerçekleşirken, bir yandan da büyük kentlerin üretim kapasitesini yakın alanlara yayarak, nüfusun yeniden dağıtımı yoluyla yerleşim yerlerinin yoğunluğunu azaltarak ve oldukça gelişmiş olan ulaştırma ağıyla kentsel alanın değişik bölümlerini birbirine bağlayarak büyük kentlerin olumsuz yönlerinin üstesinden gelinebileceği umulmaktadır. Yerelleşme, büyük kentlerin yakınındaki uydu kentlerin ya da banliyö alanlarının geliştirilmesi ile gerçekleştirilebilecekti.

Büyük kentlerdeki yoğun etkinliklerin yarattığı baskı azaltılırken üretim kapasitesinin yerelleştirilmesi ve girişimlerin yeniden düzenlenmesi kimi ekonomik yararları beraberinde getirebilirdi. Ruzavina'nın önerdiği gibi üretimin dağıtılması ancak dallar arası üretim birimlerinin büyük işletmelerden alınarak yardımcı ve destek birimlerine ayrılmasıyla olanaklı olabilirdi. Büyük işletmelerden belli türdeki etkinliklerin alınması ve uzmanlaşmış girişimlerin gelişimi, ancak bir girişimin, birkaç farklı sanayi dalına hizmet sunup desteklediği zaman ortaya çıkan ölçek ekonomilerinin mirasından yararlanabilir. Uzmanlaşmış girişimlere büyük kentlerin dışındaki sanayi bölgelerinde yer verilebilir. Bu uzmanlaşmış üretim teknolojik yeniliklerle artacak, sanayinin yerelleştirilmesine katkıda bulunacaktır. Kentsel yığılmada sanayinin böyle yayılması, mekânsal ve teknolojik uzmanlaşmanın sağladığı olanaklardan yararlanmak için etkili bir ulaşım ağını gerekli kılmaktadır.

Kent biçiminin bir diğer yönü olan banliyö bölgeleri kimi Sovyet plancılarınca kent için oksijen 'çadırı', kentliler içinse dinlenme ve eğlenme alanları olarak önerilmiştir. Bu bölgeler İngiliz kentlerinin çevresindeki yeşil kuşak alanlarını andırır. Bu bölgelerde yalnızca eğlenme ve dinlenme ile ilgili etkinliklere ya da tarım ve ormancılık etkinliklerine izin verilecekti. Yerleşim yerleri ve sanayi bölgeleri yeşil kuşağın dışında bulunacaktı. Planlamacılar bu yaklaşımın temelinin Marksist kuramda bulunduğunu kanıtlamaya çalıştılar. Marx ve Engels kent ve köyün sentezini savunarak kısmen, kapitalizmin, sanayi işçilerinin yoksulluk yuvalarına kapatılması ve doğaya erişimlerinin engellenmesi gibi sonuçlarına tepki gösteriyorlardı. Banliyö bölgeleri, kentin yakınlarında, çok amaçlı ve göreli olarak açık alanlar yaratılmasını sağlayacaktı.

Nüfusun ve üretici güçlerin mekânsal açıdan dağıtılmasında bir diğer düzenek olarak uydu kentler tasarlandı; daha çok Moskova yakınları olmak üzere kimi yerlerde de uygulamaya geçildi (Hamilton, 1976). Moskova'yı çevreleyen uydu kentlerin mekânsal açıdan düzenlenmesi ve örgütlenmesi temelde Washington D.C. yakınlarındaki uydu kentlerinkinden farklı değildi. Her iki düzenlemede de öngörülen amaçlara ulaşamamanın sıkıntıları görülüyordu; buralarda geleneksel anlamda kenti

oluşturan sanayi ve ticaret etkinlikleri gelişmemiş, bunun yerine yatakhane banliyöleri ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte Hamilton'ın (1976) gözlemlediği gibi, bu kentlerin, Moskova'nın sanayi, araştırma ve kalkınma işlevlerinin yerel bir biçimde gelişmesinin sonucu olarak, Amerika'daki benzerlerinden daha uzmanlaşmış işlevleri yerine getirdiği anlaşılmaktadır.

SOVYET KENTİ

Kent Planlamasının Tarihi

Sovyet kent planlamasının ilkeleri 1917-1920 döneminde Sovyet hükümetinin toprak, aile mülkiyeti ve sanayinin devletleştirilmesine ilişkin aldığı kararlara dayanmaktadır. Sovyet planlamacıları, bireysel mülkiyetin baskısı altında olmamalarına karşılık türlü bakanlıkların isteklerine yanıt vermek zorunda kalmışlardı. Birinci beş yıllık plan (1928-1932) iki farklı planlamanın gerçekleştirilmesini öngörüyordu: Planirovaniya ya da toplumsal-ekonomik planlama (kültürel etkinlikler, eğitim, sanat ve bilim) ve planirovka ya da fiziksel planlama. Uygulamada bir kent için planirovaniya, planirovka'dan daha önce yer alıyordu; kentteki etkinliklere yer ayrılması ya da yoğunluğunun belirlenmesi ikincil kararlar olarak değerlendiriliyordu.

Merkezi Komite'nin 1931 yılı Haziran ayındaki toplantısında Sovyet kent planlama çalışmalarına üç önemli katkı yapılmıştı. Bunlardan birincisi, Batı'da kentler için öngörülen (ve kimi zaman da SSCB'de de akla getirilen) pek çok ütopyacı düşüncenin reddedilmesiydi. Kentler için yapılan öneriler, insanlığın çabalarının her aşamasının toplumsallaştırılmasını amaçlıyordu. İkinci olarak Komite, Moskova ve Leningrad için nüfusa sınırlandırma getirmişti. Moskova'nın yeniden imarı için kapsamlı kent planı olarak adlandırılan üçüncü katkı belki de en önemlisiydi: Bu plan diğer Sovyet kentlerine örnek oluşturmuştur.

Moskova planının kimi öğeleri, kent biçimi tartışması ile ilgiliydi. Bir yasa ile Moskova için bölgeleme planı hazırlanması öngörülmüştür. Kent toprakları kullanım bölgelerine ayrıldı. Buna ek olarak, dinlenme-eğlenmeye yönelik ya da sanayi alanlarının ötesinde, kent çevresinde yeşil bir kuşak oluşturmak için bir banliyö bölgesi oluşturuldu. Bu banliyö bölgesindeki kimi yeni sanayi işletmeleri ya da kentte yer alan kimi girişimler yeniden yerleştirilecekti. Söz konusu plan, toprağın ussal bir biçimde kullanım türlerine ayrılmasını ve farklı kullanım biçimlerinin etkili bir biçimde düzenlenmesini öngörüyordu. Bölgeleme, uygulamaya geçtikten birkaç yıl sonra esnek olmayışı gerekçesiyle eleştirilerin odak noktası durumuna geldi. O dönemde Birleşik Devletler'de olduğu gibi, planlamacılar daha açık bir yaklaşımın gerektiğini anlamaya başladılar. Bir kentin planı ve öğelerinin mekânsal biçimi, görünüş, biçim ya da diğer estetik öğelere değil, daha çok halkın fiziksel ve toplumsal gereksinimlerine bağımlıydı.

Moskova Planı, çevre yörelerde ödenen tazminatlarla kent merkezindeki yerleşim yoğunluğunu azaltmayı amaçlıyordu. Kentte oturma bölgeleri (rayony) oluşturulmalıydı. Bunlardan her biri, gerekli bütün kentsel hizmetleri ve kültürel etkinlikleri karşılanan, 100.000-600.000 dolayında nüfusu barındıracaktı. Stalin yıllarında (devrimin bir kalıtı olan, ondan sonraki dönemde ve II. Dünya Savaşı yıkımında da süregelen) yaşam alanlarının kötüleşmesine söylemsel düzeyde bir ilgi duyulurken, 1955'ten hemen sonra konut edindirme sözü verilmişti (Hamilton, 1976). Kent plancılarına göre, konut sorunu, üst düzeydeki ekonomik ve siyasal kurulların kararları nedeniyle ağırlaşmıştı. 1930'lu yıllarda, sanayi bakanlarına, konutların yapımı konusunda geniş yetkiler verilmişti. Yöneticilere, işçileri yeni kurulan fabrikalarda çalışmak üzere taşınmaya ikna etmek ve yeni işçi alımını azaltmak için yetki, çalışanlarına konut edindirmek ve yardım etmek için de maddi kaynak verildi. Bu durum, 'şirket bölgeleri'nin ortaya çıkmasına ve işçilerin fabrikanın hemen yakınında yerleşmesine yol açtı. Planirovka alanında çalışan yerel planlamacılar bu tür yerleşimlerin dağılımının ve yapısının belirlenmesinde çok az söz sahibiydiler. Bu türden karar verme yetkilerinin kent görevlilerine devredilmesine ilişkin tartışmaların yaşanmasına karşın bakanların ve bireysel girişimlerin siyasal ve ekonomik ağırlığı, bunların geniş yetkilerinin sürmesini sağladı.

Yönetim Yapısı

*Thomas A. Reiner ve Robert H. Wilson, "*Sovyet Kentinde Planlama ve Karar Alma Süreci: Rant, Toprak ve Kent Biçimi", Ayten Alkan, Bülent Duru (Der. ve Çev.), 20. Yüzyıl Kenti, İmge Yayınevi, Ankara, 2002, s. 173-214.

Sovyet yönetim yapısı, Komünist Parti'nin bütün kilit noktaları denetim altında tutmasından dolayı oldukça merkezidir. Hükümet ve partinin birbirine koşut olan hiyerarşik yapısı, işlevsel ve coğrafi olarak karşılıklı etkileşim içindedir. İktidarın böyle parçalanmış durumda olması, kent planlamasından sorumlu olan yerel Sovyetleri pek çok güçlükle karşı karşıya bıraktı. Ekonomi planlaması ve sanayiye yer bulunmasına ilişkin örneklerden daha önce söz edilmişti. Yerel Sovyet'lerin, girişimlerin ve konutların kent içinde yerleşme biçimlerinin planlaması konusundaki yetkilerini artırmak için kimi çabalar gösterilse de (örneğin, 1953 Moskova Planı, 1957 Reformları ve bunu izleyen yıllarda kurulan, Sovnarkhozy olarak anılan bölgesel ekonomik konseyler), kentlerin mekânsal açıdan düzenlenmesini etkileyebilecek karar alma süreci hâlâ parçalı bir görünüm sunmakta ve planlamacıların uğraştıkları bir sorun olarak durmaktadır.

Ana Planlar

Daha alt düzeylerdeki birimlere ana (master) plan hazırlamak üzere yetki devredilmesiyle daha önceki ana planların pek çok eksikliği kısmen giderilmiş oldu. Sanayi planlamacıları, çalışmalarını, bölgesel ve yerel düzeylerde bulunan mesletaşları ile eşgüdümlü bir biçimde yürütmek üzere desteklenmiştir. Örneğin 1960 yılında, ilk ana planların yetersizlikleri ve dengeli bir kentsel gelişmeyi sağlamak için daha iyi bir planlama yapma gereksinimi Svetlichnyi tarafından ortaya konulmuştu. Birkaç Sovyet planlamacısından biri olarak Svetlichnyi, ancak ana planlar aracılığı ile türlü kentsel etkinliklerin uygun ölçülerde yerine getirileceğini vurgulamıştı (Svetlichnyi, 1960) Ana planların tasarlanmasında göz önünde bulundurulması önerilen birkaç ilkeden birisi özellikle bu tartışma ile ilgilidir: Kentsel etkinliklerin yerleştirilmesi, kentlilere, en fazla yararı en düşük maliyetle, en az ulaşım aracını gerektiren bir düzenekle sağlamalıdır.

1966'da Devlet Yapı İşleri Komisyonu (Gosstroy S.S.S.R) yeni standartlar ve düzenlemeler getirdi (Kaplan, 1966). Bu düzenlemeler, ana planlara, kentler arasında büyüklük ve yerel koşullar açısından var olan farklılıkları yansıtabilecek ölçüde büyük bir esneklik getirdi. Bu planlar, kent çapında geçerli oldukları için, uzun dönemli kalkınma işlevini de yerine getirecekti. Kent toprakları, geleceğin ulaşım ve sanayi alanı gereksinimlerine göre düzenlenecekti. Planlar 25 yıllık dönemler için ve farklı örgütlerin çalışmalarını eşgüdümlemek üzere yapılacaktı.

Sverdlovsk'un gelişimi için yapılan planlar, son dönemde Sovyet basınında eleştirilen tipik planlama belgelerindendi. Planlamacılar, kentin gelişiminin daha büyük ölçekteki bölgesel ya da ulusal ekonomik planların bir parçası olması gerektiğini, ancak yeni sanayi alanlarının ekonomik ölçütlere göre en iyi biçimde yerleştirilmesinin bir bütün olarak kent için en uygun planı sağlamayacağını açık bir biçimde görmüşlerdi. Sverdlovsk'un planlanmasındaki güçlüklerden biri, girişimlerle toplam 50 bakanlık ve bölüm arasında uzlaşmaya varmak zorunda olunmasıydı. Buna karşın, yerel planlamacılar, işgücü kaynağı, su, petrol, enerji, ulaştırma, konut, yapı ve diğer toplumsal ve kültürel etkinlikler arasında, kent çapında bir denge kurabilirdi. Uzmanlaşmayı, işbirliğini ve yardımcı girişimlerin bir arada olmasını sağlamak üzere geniş alanlar üzerine sanayi tesisleri kuruldu.

1971'de, Leningrad Oblast Planı'nın statüsü ile ilgili bir makale yayınlandı. Söz konusu plan birkaç yıldan beri yürürlükteydi. Planın hazırlanmasında ve uygulanmasında işçilerin gereksinimleri göz önünde bulundurularak, eğitim, perakende satış yapan dükkânlar, hizmetler ve kentsel ulaşım için gerekli kestirimlerin yapıldığı belirtilmekteydi.

Semipalatinsk kentinin -280.000 nüfuslu- planına ilişkin bir eleştiri yazısı, sanayi bölgelerinde yoğun bir kullanımın olduğunu bildirmekteydi. Bunlardan birkaçına kentin yakınında yer verilmişti. Bütün yeni sanayi kuruluşları burada yer almalı, bu arada, yerleşim yerlerinde bulunan ve sorun yaratan girişimler de buraya taşınmalıydı. Yerleşim alanlarının gelişimi ise en küçük birim kavramı üzerine kurulmalıydı, yani yakın yöredeki toplumsal ve ticari olanakları paylaşan komşuluk birimi üzerine (aşağıya bakınız). Bu plan, daha önce kuramsal açıdan tartışıldığı gibi, açık bir biçimde, nüfusun belli bir yerde toplanmasının ve toprağın kullanımında uzmanlaşmaya gidilmesinin yararlı olduğunu kabul ediyordu. Sovyet basınında, bu tür değerlendirmelere son dönemde oldukça fazla rastlanılmaktadır.

Gosstroy Devlet Yapı Komitesi, ana planların onaylanması ve uygulanmasından sorumludur. En etkin rol oynayan cumhuriyet olmasına karşılık Gosstroy'un ulusal, bölgesel ve yerel düzeylerde birimleri bulunmaktadır. Bölgeleme düzenlemelerine aykırı davranışlara tüzel cezalar uygulanabilmektedir. Bu tür davranışlar genellikle, yönetsel denetim altındaki toprakları kötüye kullanan girişimler ya da ana plandan sapmalara izin veren belediyelerden kaynaklanmaktadır. Sovyet gazeteleri, bu tür kurala aykırı davranışların örneklerine sık sık yer vermektedir; bunların başında da Moskova'yı saran yeşil kuşağa karşı yapılanlar gelmektedir.

Sovyetler Birliği'nde yerel planlama yeni bir görünüm kazanacağa benziyor. Pek çok kaynak, kent planlaması ve kentlilerin gereksinimlerine yönelik kimi yeni düşüncelerin ortaya çıktığını göstermektedir. Sovyet sisteminin tarihsel gelişimi ve bugünkü ulusal öncelikler göz önünde bulundurulduğunda bu tutum değişikliği şaşırtıcı olmayacaktır. Kalkınmanın ilk dönemlerinde sanayileşmeye büyük önem veriliyordu; sanayinin yerleşme yerini ekonomik kaygılar belirliyordu. Bunun ardından nüfusun yeniden yerleştirilmesi ve tüketicinin talebi göreli olarak daha az ilgi çekiyordu. Bununla birlikte (hammadde kaynaklarının işlendiği doğu'ya büyük bir göç olsa da) artık Sovyetler Birliği 'tamamen' sanayileşmiş olarak görülebilir; tüketim mallarının üretimine, yeterli düzeyde konut sunumuna ve kültürel etkinliklere çok önem verilmektedir. Bütün bu sorunlar kent planlamasını gerektirmektedir. Kentlerdeki büyük insan yığınlarından kaynaklanan sorunları yeterince çözemeyen tüketim yönelimli bir toplum büyük bir düş kırıklığına uğrayacaktır.

Yerleşim Yerlerinin Gelişimi

En küçük birim (mikrorayon) yerleşim yerlerinin temel birimi olarak ortaya çıktı. II. Dünya Savaşı öncesinde deneysel olarak üzerinde çalışılan, ancak daha sonra bir duraklama yaşayan en küçük birim kavramına 1950'lerin sonunda tekrar ilgi gösterilmeye başlanmıştır. Ekonomik ve ideolojik olarak başarılı olan ilk uygulamalar 1960'ların ilk yıllarına uzanmaktadır. Bugün en küçük birim, bütün yerleşim alanlarının temel birimi olarak kabul edilmektedir.

En küçük birimin nüfusu 10.000-12.000, yüzölçümü ise 30-50 hektar arasında değişmektedir. En küçük birimde, yerleşim birimlerinin yanı sıra, günlük gereksinimleri sağlayacak dükkânlar, çamaşırhaneler, temizleme ya da tamirle ilgili dükkânları, lokantalar, okullar ve ana okulları da bulunur. Öngörülen ölçünler 150-200 metrelik bir hizmet ağını öngörmektedir. Ekonomiklik, ancak bir birimde 100.000 m^2'lik konut alanında yapı yapıldığında sağlanabilmektedir. Yerleşim yerlerinin geniş ölçekte planlanması, açık alanların, konutların ve ortak hizmetlerin bütünleşmesi olanağını sağlamaktadır. İdeolojik açıdan en küçük birimler, ev dışında pek çok etkinliğin birlikte ortaklaşa olarak görüldüğü, karı ve kocadan oluşan çekirdek ailelerden meydana gelen ideal komünist toplumun bir örneği gibi görünmektedirler.

Kent biçimi ve kentsel etkinliklerin etkili bir biçimde mekânsal düzenlenmesi açısından, hizmetlerin basamaklandırılması olarak bilinen şeye değinmek gerekir. Kimi en küçük birimlerin 30.000-50.000 arasında kalabalık bir nüfusa erişmesi zhiloy rayon olarak adlandırılan yerleşim birimlerini gerekli kılmaktadır. Bu düzeyde, kentlilere, 1.000-1.200 metre içindeki hizmet ağında daha çok hizmet sunulmaktadır: Buralarda, yukarıdakilerin yanı sıra bir alışveriş merkezi, poliklinik ile kültür ve eğlenmeye ilişkin olanaklar bulunur.

Yerleşim birimlerinin nüfusunun 100.000-300.000 dolaylarında olması, üçüncü kentsel bölgeyi ya da gorodskoy ragon olarak anılan basamağın oluşturulmasını gerektirir. Büyük kentlerde, 800.000-1.000.000 arasında nüfusu olan kentsel bölge ya da gorodskaya zona olarak adlandırılan dördüncü bölge bulunur. Burada bütün nüfusa yönelik en üst düzeyde hizmetler sunulur: Kamu hizmeti sunan ya da yönetsel nitelikteki yapılar, kültür ve eğlence tesisleri, sağlık merkezi, yolcu terminalleri, yükseköğretim kurumları ve araştırma enstitüleri.

Hizmetlerin basamaklı bir biçimde sunulmasının ardında, kentlilerin farklı etkinlikleri farklı sıklıkta kullandıkları düşüncesi bulunmaktadır. Çocuk yuvaları ve okullar her gün kullanıldığından bunlara en küçük birimde yer verilmiştir. Müzeler yalnızca kimi zamanlar ziyaret edildiğinden kent merkezinde yer almaktadır. Bunlara benzer biçimde, perakende ticaret dalları da hiyerarşik biçimde yerlerini alırlar.

*Thomas A. Reiner ve Robert H. Wilson, "*Sovyet Kentinde Planlama ve Karar Alma Süreci: Rant, Toprak ve Kent Biçimi", Ayten Alkan, Bülent Duru (Der. ve Çev.), 20. Yüzyıl Kenti, İmge Yayınevi, Ankara, 2002, s. 173-214.

Sovyetler Birliği'nde, Birleşik Devletler'deki merkezi yerler hiyerarşisinin gelişiminde olduğu gibi hizmetlerin aşamalı bir biçimde sunulmasının belirgin özelliklerinden biri, bir kuruluşun yerleşiminin ve büyüklüğünün büyük ölçüde sürekli müşterilerin uğrama sıklığınca belirlenmesidir. Her iki sistemin kendine özgü etkinlik ölçütü bulunmasına karşın ortaya çıkan sonuç benzerdir. Yine de bir farklılığa değinilebilir. Sovyet basını, hizmet sunacak kuruluşların yapımının yerleşim yerlerinin kurulmasına oranla geç kaldığını gösteren pek çok örnek olaya yer vermiştir. Yapım aşamasındaki başka öncelikler böyle bir sonucu doğurmuştur. Buralarda yaşayanlardan ve türlü hükümet kurumlarından gelen tepkilerin büyüdüğü ve bu sorunun ileride çözüleceği görülmektedir. Birleşik Devletler'de ise, buraların kâr potansiyeli taşımasından dolayı, ticari kurumlar hızla çoğalmakta, kimi zaman da sayıları gereksinimin üstüne çıkmaktadır.

Sermaye Yatırımı ve Kent Planlaması

Sovyetler Birliği'nde kentsel gelişme sorunlarının incelenmesinde en kapsamlı ve ayrıntılı çözümlemeyi belki de Davidovich (1968) yapmıştır. Davidovich, mühendislik-ekonomi sistemleri açısından bakarak sermaye bütçelemesi sorununu ele almıştır. Geliştirdiği yaklaşım Batılı kent planlamacılarının desteğini alamamış; planlama kurullarının gücünden dolayı da, uygulanabilir görülmemiştir. Örneğin, Davidovich, yeni yerleşim yerlerinin maliyetinin belirlenmesinde yalnızca konut ve gerekli altyapının yapım ve onarım masraflarını değil, genel hizmetlerin, kültürel-ticari ve türlü etkinliklerin, özel ulaşımın ve çalışma yerine gitmek için kaybedilen zamanın sermaye ve işletme maliyetlerini de göz önünde bulundurmaktaydı. Hatta Davidovich, 'toplumsal işgücünün hesaplanmasını içeren ya da uygulamada nasıl işlediğine yönelik yöntemi bulunan bir kuram' olmaksızın doğru kestirimlerde bulunulamayacağını savunmaktaydı. Buna benzer biçimde, Birleşik Devletler'de planlamacılar, hava kirliliği gibi belirli konuların toplumsal maliyetinin belirlenmesi sorunu ile karşı karşıyadırlar.

Davidovich kent büyüklüğü sorunu üzerine de çalışmıştır. Kentin ışınsal olarak en fazla ne kadar yayılacağının (L_{tr}) belirlenmesi için matematiksel bir açıklama getirmiştir:

$$L_{tr} = f\ (T;\ v_{tr},\ l_1,\ l_2,\ i)$$

T: Yolculuk sırasındaki toplam zaman kaybı, v_{tr}: ulaşımın hızı, l_1: evden durağa kadar geçen zaman, l_2: duraktan işyerine gidene kadar geçen zaman, i: toplu taşım aracını bekleme süresi anlamına gelmektedir.

Değişik türde ulaşım araçları geliştirildiğinde, durakların düzenlenmesinde değişiklikler yapıldığında ve yoğun saatlerdeki taşıma kapasitesi değiştiğinde açıklamanın karmaşıklığı artmaktadır. Davidovich en fazla ulaşım süresi için (diğerlerinin yaptığı gibi) 30 dakikayı öngörmüştür. Bu düzenlemeye göre kentlerin büyüklüğü belirlenebilir; ancak bu teknik daha çok yeni kentlere uygulanabilir. Böylece, büyüklük önceden bilindiğinde, yerleşim yerlerinin yoğunluğu da hesaplanabilir. Ancak söz konusu ilke büyük kentlere uygulanmak istendiğinde, izin verilebilen en çok yolculuk zamanı ve ulaşım sistemi aşırı sınırlamalar getirdiğinden, uygun bir çözüm bulunamayabilir.

Davidovich yerleşim alanının yoğunluğunu kent büyüklüğünün ve kent içindeki yerleşim biçiminin bir işlevi olarak kabul etmektedir. Bu model Batı'nın pazar kentlerinin özelliklerini kopya eder gibi görünmektedir: Yapıların yüksekliklerine göre yerleştirilmesi buna örnek verilebilir. Davidovich bu sonuçlara, değişik büyüklükteki kentlerdeki alternatif konut türlerinin maliyetlerini değerlendirdikten sonra ulaşmıştır. Örneğin kişi başına sermaye yatırımı (yollar ve hizmetler dahil), çok katlı konutlarda tek katlılara göre daha düşükken, onarım maliyeti daha fazladır. Yoğun yerleşimin olduğu alanlarda, yolculukta geçen zamanın ve ek harcamaların artmasına neden olan nüfus büyümesine bağlı olarak, çok katlı ve tek katlı konutların maliyetleri arasında bir seçim yapılması söz konusudur.

Yerleşim yerinin yoğunluğundaki değişim konusunda Alonso tarzı kent toprağı önermeleri, Davidovich'in öngördüğü yoğunluk farklılaşmasına benzemektedir; her ikisi de bütünüyle değişik

noktalardan yola çıkarak benzer bir sonuca ulaşmışlardır. Alonso, her bir bireyin, yolculukta geçen zaman ile kullanılan alan arasında bir yeğleme yaparken, elde edeceği yararı en çoğa çıkaracağını öne sürmektedir. Kentin merkezindeki yüksek yoğunluklu yerleşim yerlerinde her bir bireyin çok az toprağı bulunmasına karşılık, kentin dışına çıkıldığında yoğunluk azalır. Davidovich, yüksek yoğunluğun beraberinde getirdiği masrafların, işyerine ulaşmak için harcanan en fazla yolculuk zamanına getirilen sınırlamalarla karşılanması gerektiğini göstermektedir.

Konunun tam olarak anlaşılabilmesi için Davidovich' in çözümlemesinin bir diğer yönünün ele alınması gerekir. Sermaye bütçeleme yaklaşımının zayıf bir yönü yalnızca belirli alternatiflerin karşılaştırılabilmesidir. Davidovich, belirli, karşılıklı seçenek olarak önerilen farklı birkaç yerleşme seçeneğini karşılaştırmaktadır. Kimi kent plancıları bunun planlamada bir ilerleme olduğunu öne sürerken, 'en iyi' seçeneğin ya da 'değişikliğin' iyi bir biçimde kurgulanmaması ve türlü seçenekleri yeniden bütünleştirme şansını önleme olasılığı bulunmaktadır. Bu durumun matematiksel programlama ile açıklanması, en uygun olmayan çözümlerin ortaya konmasına neden olmaktadır. Davidovich'in önerdiği seçenekler, olanaklı olanlar içinde bir alt kümeyi oluşturmaktadır. Davidovich'in alt kümesinde en iyisinin ne olacağını bulmak kolayken, bunların içinde en uygun çözümün (bütün olarak en uygun) bulunabileceğinin güvencesi yoktur. Bundan ötürü, gerçek dünyadaki kent planlaması sorunları, programlama anlayışı ile en uygunu bulma sorunu olarak, başarılı bir biçimde ele alınılabilecektir demek olanaklı değildir. Dahası, seçeneklerin böyle bir biçimde karşılaştırılması, her birinin, bir anlamda, eşit olarak istenebilir olduğunu kabul etmek anlamına gelmektedir. Eşit sayıda insana konut edindirme dışında bir etkililik 'ölçütü' yoktur. Bu tür sermaye bütçelerinin maliyetlerle çok ayrıntılı bir biçimde ilgilenmesine karşın, Batılı kent planlamacılarının kararlarını yalnızca sermaye bütçelerindeki değişikliklere dayandırıp dayandırmadıkları sorgulanmaya değer bir konudur.

Toprağın Türlü Kentsel Etkinliklere Ayrılması

Toprağın türlü kentsel etkinlikler arasında nasıl bölüştürüleceği, hızlı gelişme yaşayan bütün kentlerin karşı karşıya kalacakları bir sorundur. Sovyet basınında, bu tür sorunlara ilişkin yeni bir örnek göze çarpmaktadır. Bir kentte havaalanı kentsel alanın biraz uzağında bulunuyordu. Sanayinin büyümesiyle havaalanı kentin daha fazla genişlemesini engeller olmuştu. Kent sakinleri, demiryolunun kıyı boyunca ilerlemesinden ötürü denize erişemiyorlardı; sonradan yapılan sanayi tesisleri ve toptan satış yapan kuruluşlar havaalanı pistinin yakınında yer almaktaydı. Öte yandan kent değerli tarım alanlarının hemen yakında bulunuyordu. Giderek artan konut talebini karşılamak için yerleşim yerleri çok da uygun olmayan bir biçimde yerleştirilmek zorundaydı. Bu durumdaki bir kent toprağı ancak yüksek bir hazırlık maliyetiyle iyileştirilebilirdi.

Svetlichnyi, toprağın türlü kentsel etkinliklere ayrılmasında karşılaşılan bir başka soruna dikkat çekmiştir: Değerli kent alanları, sanayi, depolama tesisleri ya da yardımcı birimlerce, diğer kentsel etkinliklerin aleyhine olarak kullanılmaktadır. Sanayi, geleneksel olarak ekonomik ve siyasal gücü içinde barındırdığından dolayı bu durum çok da şaşırtıcı değildir.

Kent toprağı sürekli yeniden geliştiğinden, büyük kentler de benzer bir sorunla, ama farklı bir biçimde, karşı karşıyadır. Eğer kentsel alan yenilenecekse yeni etkinlikler nereye yerleştirilecektir? Eğer kötü durumdaki konutlar yıkılacaksa yerine yenilerinin mi yapılacağı, yoksa yoğunluğu artıracak başka etkinliklere mi yer verileceği konusunda karar verilmesi gerekecektir. Moskova'da konutların yüksek bir yoğunluk getirecek biçimde yeniden yapılması, ancak buralarda hizmetler ve ticari etkinliklere de yer verilmesi önerilmiştir (Hamilton, 1976).

Moskova tahmin edilebileceği gibi toprak sıkıntısı ile karşı karşıyadır. 1971 Genel Moskova Planının bir parçası olarak, elverişli olmayan alanlarda konut yapılmasını düzenlemek üzere yeni hükümler getirilmiştir. Bir kaynağa göre Moskova'nın 87.500 hektarlık kent toprağının %30'u, su katmanının düzeyi ya da arazinin engebeli olması gibi doğal özelliklere sahip olduğundan, yapım için uygun değildir. Konut yapımı için uygun alan sağlamak üzere sulak alanların kurutulması ya da vadilerin doldurulması çok pahalıya mal olmaktadır. Kuşkusuz bu durum yalnızca Moskova'ya ya da diğer Sovyet kentlerine özgü değildir; ancak toprağın geliştirilip geliştirilmeyeceğini ya da 'daha

uygun' kullanımlara sunulup sunulmayacağına karar vermek üzere ekonomik ve toplumsal etkililik açısından hangi ilkelere başvurulacağı sorusu hâlâ önümüzde durmaktadır. Bir yazıda, Moskova'daki toprak sıkıntısı dolayısıyla, elde bulunan bu tür alanların otomobil parkları ya da benzin istasyonları için boşa harcanmaması gerektiği ortaya konulduğunu belirtmemiz gerekir.

Sovyet ve Amerikan kentleri arasında, türlü etkinlikler için toprağı kullanma biçimleri açısından ilgi çekici bir karşılaştırma yapılabilir. Bu karşılaştırma, iki ayrı sistemde toprağın türlü kentsel etkinliklere ayrılmasına ilişkin bazı genel sonuçlara varmamıza olanak tanıyabilir. Svetlichnyi, 1960 yılında Sovyetler Birliği'nde, kent toprağının dengesiz bir biçimde sanayiye ayrılmasını eleştirmiştir. Rakamlara yer vermemesine karşın, kişi başına sanayi alanının Birleşik Devletler'dekinin neredeyse iki katı olduğunu öne sürmüştür. Bu farklılığa ilişkin yapılabilecek açıklamalara daha önce değinilmişti. Aşağıdaki çizelgede kent toprağının sanayi dışı amaçlarla kullanımına ilişkin rakamlar yer almaktadır:

Çizelge: Değişik büyüklükteki Sovyet ve Amerikan kentlerinde toprağın sanayi dışı amaçlarla kullanım oranı

Kent Büyüklüğü	S.S.C.B.	A.B.D.	Kullanım Biçimi
50,000-100,000	58.1	41.0	Yerleşim
	14.2	15.0	Ticari ve kamusal
	11.7	26.8	Yollar
	17.0	7.2	Parklar
100,000-150,000	50.0	46.7	Yerleşim
	15.3	15.9	Ticari ve kamusal
	16.5	31.0	Yollar
	18.2	6.0	Parklar
250,000'den küçük	42.2	45.8	Yerleşim
	17.3	15.9	Ticari ve kamusal
	20.2	28.9	Yollar
	20.3	9.9	Parklar

Bu sayıları yorumlamadan önce, rakamların niteliğini tartışmak gerekir. Çizelge yalnızca sanayi dışı etkinlikleri göstermektedir; Sovyetler Birliği'nde bugüne değin sanayi için toprak kullanımını gösteren istatistikler bulunmamaktadır. Ayrıca, Davidovich'in kitabında Sovyet rakamlarına çok az açıklama getirilmiştir. Örneğin, boş alanların nasıl değerlendirmeye alındığını anlamak olanaklı değildir; bu sorun, kent sınırlarını istatistiksel araçlarla incelemede karşılaşılan daha genel sorunlara göre ikincil düzeyde önem taşımaktadır. Davidovich'in ticari ve kamusal etkinlikleri bir arada ele alması ilgi çekicidir. Bu durum, devletin ticari etkinliklerin çoğunu bir kamusal etkinlik olarak üstlenmesi göz önünde bulundurulduğunda hiç de şaşırtıcı gelmeyecektir. Etkinliklerin sınıflandırılmasında gözlenen bu tür farklılıklara karşın, değişik mülkiyet biçimlerinin toprak kullanım biçiminde önemli bir ayrılmaya yol açıp açmadığını görmek için, Amerikan ve Sovyet istatistiklerini yalnızca ticari etkinliklere göre karşılaştırmak daha çarpıcı olacaktır.

Bu sorunlara karşın, yukarıdaki tablodaki oranlar ilginç gözlemleri ortaya koymaktadır. Her üç büyüklük kümesinde de yollar için ayrılan toprak miktarının farklı olması belki de bunlardan en çarpıcı olanıdır -Birleşik Devletler'de Sovyetler Birliği'ne göre daha çok alan yollara ayrılmıştır. Aşırı tüketimin Amerikan toplumuna bir etkisi, otomobillere, bunun sonucunda da yollara ve park alanlarına olan talebin hızla artması olmuştur. İçlerinde en etkileyici ve en sert dile sahip olan Mumford'la (1963) birlikte pek çok gözlemci, otomobillerin Amerikan kentlerini büyük bir karmaşa içine soktuğunu savunmuştur. Otomobil üreticilerinin ve karayolu lobilerinin gücü ile Amerikan toplumunun otomobil düşkünlüğü, toplu taşımacılık için uygun bir ortamın oluşmasına izin vermemektedir. Öte yandan Sovyetler Birliği'nde özel yolcu taşıyan araçların üretimine fazla önem

verilmemesi de kenti koruyamamıştır; ancak bunun açıkça görülebilen bir sonucu kent toprağının otomobillerden başka kullanım türlerine de açılması olmuştur. Küçük kentlerde bu alanlar yerleşim yerleri ve parklara, büyük kentlerde ise parklar ve açık alanlara ayrılmıştır.

Bir başka saptama da, kent toprağının yerleşim alanları için kullanılmasındaki farklılıklar üzerine yapılabilir. Sovyetler Birliği'nin nüfusu 250,000'in altında olan kentlerinde Birleşik Devletler'dekine göre, toprağın daha büyük bir bölümü yerleşim amacıyla kullanılmaktadır. Daha küçük kentlerde bu durum belki de altyapının Sovyetler Birliği'nde yetersiz olması, Birleşik Devletler'de ise yol yapımına büyük önem verilmesiyle açıklanabilir. Büyük Sovyet kentlerinde, yerleşim alanlarının oranının düşük olmasının ardında ise, inşaat ekonomisinin getirdiği avantajlardan yararlanmak ve ortaklaşa yaşamın ideolojik açıdan gerektirdiklerini yaşama geçirmek üzere çok katlı yapıların üzerinde uygulanan sıkı planlama denetimi bulunmaktadır.

Bugüne değin, kentsel etkinliklere yer verme aracı olarak toprak rantı üzerine geniş kapsamlı tartışmalar yapılmamıştır. İdeolojik yan anlamlarının bulunması nedeniyle (belirli bir toprak harcı dışında) bu tür bir üretim faktör ödemesi kavramına değinilmemiştir. Sovyet kuramcı ve uygulamacıları ile yapılan resmi görüşmeler, planlamacıların, bazı yerler için öncelikleri belirlemede, her bir yerin farklı noktalarına erişebilme düşüncesini benimsediklerini ortaya koymuştur. Sovyet yazarlarının giderek artan bir biçimde, gölge fiyatlandırmadan kaynaklanan daha geniş kapsamlı sorunlara ilgi göstermeleri de bu kanıyı desteklemektedir.

SONUÇ

Farklı gelişmişlik düzeylerinde bulunmalarına karşın Sovyetler Birliği de Birleşik devletler de, kentleşmiş, sanayileşmiş ülkelerdir. Kentsel toplumlarda gözlenen ideolojiler, siyasal ekonomiler ne olursa olsun, bu tür toplumlarda çok sayıda kentsel sorun ortaya çıkmaktadır. Bu çalışma söz konusu sorunlardan yalnızca birini, kentsel etkinliklerin mekânsal olarak düzenlenmesini ele almaktadır. Sovyetler Birliği ve Birleşik Devletler'de kentler benzer koşullar altında gelişmiştir. Birleşik Devletler'de kentler, sanayinin gelişmesine bir yanıt olarak büyüdüler; kentlerin mekânsal olarak düzenlenmesi işi, 'bırakınız yapsınlar' ilkesi çerçevesinde gerçekleştirildi. Merkezi planlama üzerine kurulu olmalarına karşın Sovyet kentlerinin gelişimi de sanayileşmenin bir ürünüdür; kentsel etkinliklerin bir düzen içinde gelişmesine çok az önem verilmiştir. Daha da önemlisi, 'rasyonel' kent biçimini oluşturan öğeleri tarif eden kuram ya da ilkelerden oluşan bir sistem 'miras' olarak alınmış değildir.

Her iki ülkenin planlamacıları, Birleşik Devletler'dekiler daha önce olmak üzere, kentsel toprakların bir düzen içinde kullanımını sağlamak (belki de diğer düzenleme ilkelerini de belirlemek) ve var olan güçlü ekonomik yapılara karşı durabilmek için kentlerde planların yapılmasını istemekteydi. Son dönemde her iki ülkenin planlamacıları da, ilk zamanlardaki durağan ana planların esneklik taşımadığını ve çeşitli yetersizlikleri olduğunu görüp yeni yaklaşımlar geliştirme arayışına girdiler. Bununla birlikte yapısal sınırlılıklar ve düşünsel çerçevenin yetersizliği, bu iki ülkedeki planlamanın kentte yaşayanlar için önemli bir rol üstlenmesini engelledi.

Bu çalışma Amerikan ve Sovyet kentlerine egemen olan kent biçiminde gözlenen iki önemli farklılığı ve bir benzerliği ortaya koymaktadır. Sunulacak hizmetlerin ve perakende ürünlerin ticaretinde bir benzerlik göze çarpmaktadır. Birleşik Devletler'de, merkezi yerler kuramı, kentsel ticaretin örgütlenmesini daha iyi açıklayacak niteliktedir. Bu kuramın ilkeleri, kimi istisnalar bulunsa da, kentte var olan ampirik kuralları ortaya koymaktadır. Pek çok kent, eğitim gibi yerel nitelikli hizmetlerin dağılımını belirlemede benzer ilkeleri kullanmaktadır. Perakende ticaret dahil olmak üzere, yararlanma sıklığına göre hizmetlerin 'basamaklandırılması' bunun Sovyetler Birliği'ndeki karşılığıdır. Söz konusu mal ve hizmetlerin dağılımı her iki ülkede de benzer mekânsal düzenlemeler ortaya çıkarır.

Bu iki ülke arasında gözlenebilecek ikinci bir benzerlik de yerleşim yerlerinin yoğunluğudur. Birleşik Devletler'de nüfus yoğunluğunun, kentin merkezinde yüksek, çevre yörelerdeyse düşük olmasının ardında pazar güçleri bulunmaktadır. Davidovich, konut edindirme ve buna bağlı altyapı gereksinimine ilişkin sermaye-bütçeleme sorununun geniş kapsamlı bir çözümlemesini yaptıktan

sonra, Kuzey Amerika'da pazar güçlerinin ortaya çıkardığı konut yoğunluğunun bir benzerinin Sovyetler Birliği'nde de olduğunu savunmaktadır. İlk bakışta bu ideolojiler birbirleriyle uyuşmuyor gibi görünse de, her iki ülkede yerleşim yerlerinde etkililiği sağlamak üzere alınan önlemlerin pek çok ortak yanı bulunmaktadır.

Söz konusu iki ülkede kent biçimine ilişkin olarak gözlenebilecek önemli bir farklılık da kent merkezleri konusunda ortaya çıkar. Amerika'da bu alan merkezi bölge (işyeri bölgesi) olarak adlandırılır. Söz konusu alanların farklılığı, yalnızca adlarının değişik olmasıyla sınırlı değildir. Birleşik Devletler'de kent merkezlerinde yoğun ticari etkinlikler ya da işyerleri bulunurken Sovyetler Birliği'nde bu alan, yönetsel, kültürel ya da eğlenme ve dinlenmeye yönelik hizmetler gibi bedel ödenmeden yararlanılabilen kamusal etkinlikler için kullanılmaktadır. Bu durum aynı zamanda, kent yaşamının odak noktasının algılanma biçimindeki büyük farklılığı da ortaya koymaktadır.

Devlet planlama düzeneğine ulusal düzeydeki pek çok etkinliği etkileyebilecek bir rol verildiği düşünüldüğünde, Sovyetler Birliği'nde kent planlaması işlerinin durumu şaşırtıcı gelecektir. SSCB'de kent planlaması çalışmaları iki düzeyde başarısızlığa uğramaktadır: Planlama kuramı ya da ilkelerinde ve bunların uygulanmasında. İdeal sosyalist kent hâlâ ayrıntılı bir biçimde ortaya konabilmiş değildir; özellikle de kentsel etkinliklerin mekânsal olarak düzenlenmesi konusunda. Örneğin, kent topraklarının türlü kentsel etkinliklere ayrılmasını belirleyebilecek ekonomik ya da toplumsal refah standartlarına ilişkin ilkeler ortaya konmuş görünmüyor. Kentlerin hızlı büyümesinin bir sonucu olan toprak kıtlığı, Sovyet planlamacıları bu sorunlarla başa çıkmaya zorlamaktadır. Sovyet kent planlamasının önünde duran ikinci bir engel ise temel olarak yönetseldir. Karar alma açısından yönetsel yapı bölünmüş durumdadır. Sovyet kentlerinde, ancak planlamacılar, siyasal güdüleme aracılığı ile farklı ekonomik ve siyasal amaçları bir arada ele alabildiklerinde başarılı bir kent planlaması yapılabilir. Sovyet kent planlaması, birbirleri ile "yarışma" içindeki ekonomik ve siyasal çıkarların bir ürünü olarak kalacaksa, daha fazla yetki ve karar alma sorumluluğu kent planlama birimlerinde toplanmalıdır.

KAYNAKÇA

Abrosimov, P. ve ark., Construction and Reconstruction of Towns 1945-57, International Union of Architects, Report of the Fifth Congress, Moskova, 1958. State Building and Architecture Publishing House, Moskova, 1958.

Alonso, W., Location and Land Use, Harvard University Press, Cambridge, Mass., 1964.

Alonso, W., "A Reformulation of Classical Location Theory and its Relation to Rent Theory", Papers, Regional Science Association, 19, 1967, s. 23-44.

Alonso, W., "The Economies of Urban Size", Papers, Regional Science Association, 1971.

Anonymous, "City Plan for Semipalanstik", Byulenten Stroitel'noy Tekhniki, Moskova, 1971, s. 8, 36.

Baranov, V. ve ark., Ostnovy Sovetskogo Gradostroitel'stva, 4 c., Stroiyizdat, Moskova, 1966.

Barnett, H. J. ve Morse. C., Scarcity and Growth: The Economics of Natural Resource Availability, Resources for the Future Series, Johns Hopkins Press, Baltimore, 1963.

Bartholomew, H., Land Use in American Cities, Harvard University Press, Cambridge, Mass., 1965.

Bernard, P. J., Planning in the Soviet Union, Pergamon Press, Oxford, 1966.

Berry, B. J. L., ve Pred, A., Central Place Studies: A Bibliography of Theory and Application, Regional Science Institute, Philadelphia, 1961.

Bornstein, M., "Soviet Price Theory and Policy", U.S. Congress Joint Economic Committee, New Directions in the Soviet Economy, Washington, D.C., 1966, s. 65-94 (tekrar baskı G. R. Feiwel, New Currents in Soviets-Type Economies: A Reader içinde, International Textbook. Scranton, Pa., 1968, s. 224-256.)

Bosselman, F., The Quiet Revolution in Land Use Control, U.S. Council on Environmental Quality, Washington, 1971.

Bourne, L. S., Internal Structure of the City, Oxford University Press, New York, 1971.

Bronshtein, M., "Distribution of Differantiel Rent under Socialism", Problems of Economics, 3 (3), Temmuz, 1960 (Orijinali Nauchnye Doklady Vysshei Shkoly Ekonomi-cheskie Nauki içinde, 1, 1960).

Bye, C. R., Development and Issues in the Theory Rent, Columbia University Press, New York, 1940.

Cattell, D.T., Leningrad: A Case Study of Soviet Urban Government, Praeger Institute of Public Administration, New York, 1968.

Chapin, F. S., Jr., Urban Land Use Planning, University of Illinois Press, Urbana, 1965.

Cole, J., A Geography of the USSR, Penguin, Harmondsworth, 1967.

Davidoff, P. ve Reiner, T. A., "A Choice Theory of Planning", Journal of the American Institute of Planners, 28 (2), 1962, s. 103-115. (Tekrar baskı A. Faludi (der.), Planning Theory içinde, Pergamon Press, Londra, 1974).

Davidovich, V. G. Kovalev, S. A. ve Pokshishevskiy, V. V., "Ob osnovakh klassifikatsii naselennykh puhktev SSSR", Izvestiia A.N. SSSR, Seriia Geograficheskaia, 4, 1959, s. 106-116.

Davidovich, V. G. (1968). Town Planning in Industrial Districts, Israel Program for Scientific Translation, Jerusalem (Orijinali Rasselenie v Promyshlennykh Uzlakh ... Gos. Izd. Lit. Po Stroit. Mat., Moskova, 1960)

Di Maio, A. J. Jr., Soviet Urban Housing: Problems and Policies, Praeger, New York, 1974.

Dorfman, R. ve ark., Linear Programming and Economic Analysis, McGraw-Hill, New York, 1958.

Ely, R. T., Land Economics, Macmillan, New York, 1949.

Felker, J., Soviet Economic Controversies, M.I.T. Press, Cambridge, Mass., 1966.

Frisch, R., "Rational Price Fixing in a Socialist Society", Economics of Planning, 6 (2), 1966, s. 97-124.

Frolic, B. M., "The Soviet Study of Soviet Cities", Journal of Politics, 32 (3), 1972, s. 675-695.

Frolic, B. M., "Municipial Administrations, Departments, Commissions and Organizations", Soviet Studies, 22 (3), 1971, s. 376-393.

Frolic, B. M., "Decision Making in Soviet Cities", American Political Science Review, 66 (1), 1972, s. 38-52.

Gabsyhev, K. E., Rent Payments and the Economic Evaluation of Natural Resources", Problems of Economics, 13 (2), 1970, s. 52-60. (Orijinali Vestnik Moskovskogo Universiteta, Seriia Ekonomiki içinde, 5, 1969).

Gakenheimer, R. A., "Urban Transportation Planning: An Overview", H. W. Eldridge (der.), Taming Magalopolis içinde, Doubleday-Anchor, Garden City, New York, 1967.

Goldman, M. I., Soviet Marketing: Distribution in a Controlled Economy, Free Press of Glencoe, New York, 1963.

Goldman, M. I., "The Convergence of Environmental Disruption", M. I. Goldman (der.), Ecology and Economics, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, N.J., 1972, s. 211-224.

Goldman, M. I., The Spoils of Progress, M.I.T. Press, Cambridge, Mass., 1972.

Goodman, W. I. ve Freund, E. C. (der.), Principles and Practice of Urban Planning, International City Managers' Association, Washington, 1968.

Gordon, D. M., Problems in Political Economy: An Urban Approach, Heath, Lexington, Mass., 1971.

Gutnov, A. ve ark., The Ideal Communist City, Braziller, New York., 1970.

Hamilton, F. E. I., "Aspects of Spatial Behavior in Planned Economies", Papers, Regional Science Association, 25, 1970, s. 86-104.

Hamilton, F. E. I., The Moscow City Region, Oxford University Press, Oxford, 1976.

Hardt, J. P. ve ark., (der.), Mathematics and Computers in Soviet Economic Planning, Yale University Press, New Haven, Conn., 1967.

Harris, B., "Consumer and Firm in Market and Nonmarket Locational Planning", A. A. Brown ve ark. (der.), Urban and Social Economics in Market and Planned Economies: Policy, Planning and

*Thomas A. Reiner ve Robert H. Wilson, "*Sovyet Kentinde Planlama ve Karar Alma Süreci: Rant, Toprak ve Kent Biçimi", Ayten Alkan, Bülent Duru (Der. ve Çev.), 20. Yüzyıl Kenti, İmge Yayınevi, Ankara, 2002, s. 173-214.

Development, c. 1, Praeger, New York, 1972.

Harris, C. D., Cities of the Soviet Union, Rand-McNally, Chicago, 1970.

Harvey D., Social Justice and the City, John Hopkins Press, Baltimore, 1973.

Hirsch, W. Z., Urban Economic Analysis, McGraw Hill, New York, 1973.

Hoover, E. M. ve Vernon, R., Anatomy of a Metropolis, Harvard University Press, Cambridge, Mass., 1959.

Horwitz, B. ve Whitehouse, F. D., "Reports and Comments: Soviet Land Value and Enterprise Location", Land Economics, 49 (2), 1973, s. 33-237.

Hunter, H., Soviet Transport Policy, Harvard University Press, Cambridge, Mass., 1957.

Hunter, H., Soviet Transport Experience: Its Lessons for other Countries, Brookings Institution, Washington, 1968.

Hurd, R. M., Principles of City Land Value, The Record and Guide, New York, 1903.

Isaacs, R., "The Neighborhood Theory", Journal of the American Institute of Planners, 14 (1), 1948, s. 15-23.

Isard, W. , Location and Space-Economy, John Wiley, New York, 1956.

Ivanov, V., "Urbanization: Present and Future", Soviet Review, 11 (3), 1970, s. 228-236. (Orijinali Voprosy Ekonomiki içinde, 11, 1969).

Jensen, R. G., "Land Evaluation and Regional Pricing in the Soviet Union.", Soviet Geography, 9, (3), 1968, s. 145-153.

Kamenskiy, V. A., "Leningrad's Long-range General Development Plan", Gorodskoye Khozyaystro Moskvy, Moskova 9, 1966, s. 58-64.

Kaplan, L., "State Commission for Construction Affirs (Gosstroy S.S.S.S.) Approve New Construction Standards and Regulations", Stroitel'naya Gazete, 29 Haziran 1966.

Kaser, M., Soviet Economics, World University Library, Londra, 1970.

Katsenelinboi'gen, A. I. ve ark., Vosproizvodstvo i Ekonomicheskii' Optimum (Reproduction and the Economic optimum), Nauka, Moskova, 1972.

Khorev, B. S., "The Problems of Small Cities and the Policy of Stimulating Small City Growth", Soviet Geography, 15 (5), 1974, s. 263-273. (Orijinali Severo-Zapad Yevropskey Chasti SSSR içinde, Leningrad University Problems in Geography of Population and Labor Resources, 9, 1973).

Kistanov, V. V. ve Epshteyn, A. S., "Problems of Optimal Location of an Industrial Complex", Soviet Geography, 13 (3), 1972, s. 141-152. (Orijinali Izvestyia A.N. SSSR Seriya Geograficheskaya içinde, 5, 1971).

Kovalev, A. A., "A Typology of Suburban Zones", Soviet Geography, 14 (1), 1973, s. 1-6. (Orijinali Voprosy Geografii içinde, 87, 1971).

Labedz, L., "The New CPSU Programme", W. Laqueur ve L. Labedz (der.), The Future of Communist Society, Praeger, New York, 1962, s. 12-28.

Layard, R. (der.) Cost Benefit Analysis, Penguin, Harmondsworth.

Maddison, A., Economic Growth in Japan the U.S.S.R, Praeger, New York., 1960.

Malyshev, P., "Differential Land Use Under Socialism", Problems of Economies, 2 (10), 1960, s. 3. (Orijinali iNauchnye Doklady Vysshei Shkloy Ekonomicheskie Nauki içinde, 3, 1959).

Mandel, E., Marxist Economic Theory, 2 c, Merlin, Londra, 1968.

Marshall, A., Principles of Economics, Macmillan, Londra, 1930.

Marx K., Capital, 3 c., Kerr, Londra, 1909.

Marx K., Theories of Surplus Value, International, New York, 1952.

Marx, K. ve Engels, F., "Manifesto of the Communist Party", K. Marx ve F. Engels, Selected Works, International, New York, 1968

May, E., "Cities of the Future", W. Laqueur ve L. Labedz (der.), The Future of Communist Society, Praeger, New York, 1962, s. 179-185.

McLoughlin, J. B., Urban and Regional Planning: A Systems Approach, Faber and Faber, Londra, 1969.

Meyer, J. R. ve ark., The Urban Transportation Problem, Harvard University Press, Cambridge, Mass., 1965.

Mill, J. S., "Principles of Political Economics", 2 c., Little, Brown and Company, Boston, 1848.

Mills, E. S., Urban Economics, Scot Foresman, Glenview, III, 1972a.

Mills, E. S., "Mathematical Models for Urban Planning", A. A. Brown ve ark., (der.), Urban and Social Economics in Market and Planned Economies: Policy, Planning and Development, c. 1, Praeger, New York, 1972b, s. 113-129.

Mumford, L., The Highway and the City, Harcourt Brace World, New York, 1963.

Muth, R. F., "Rent", International Encyclopedia of the Social Sciences, c. XII, Macmillan-Free Press of Glencoe, New York, 1968, s. 454-461.

Netzer, D., Economics and Urban Problems, Basic Books, New York., 1970.

Nove, A., The Soviet Economy, 2. baskı, Minerva, Londra, 1966.

Nove, ve Nuti, D. M. (der.), Socialist Economics, Penguin, Harmondsworth., 1972.

Ofer, G., The Service Sector in Soviet Economic Growth: A Comparative Study, Harvard University Press, Cambridge, Mass., 1973.

Ofer, G., "Industrial Structure, Urbanization, and Growth Strategy of Socialist Countries", Research Report, 53, The Hebrev University of Economics, Jerusalem, 1974.

Olevskaya, E. M., "A Model of Transport Factor Taken into Account in Price Formation", Ekonomika i Matematicheskie Metody, 11 (1), 1975, s. 112-118.

Osborn, R. J., Soviet Social Policies: Welfare, Equality, and Community, Dorsey, Homewood, III, 1970.

Osborn, R. J. ve Reiner, T. A., "Soviet City Planning: Current Issues and Future Perspectives", Journal of the American Institute of Planners, 28 (4), 1962, s. 239-250.

Parkins, M. F., City Planning in Soviet Russia, University of Chicago Press, Chicago, 1953.

Pchelinstsev, O. S., "Social Problems of the City.", Soviet Sociology, 5 (2), 1966, s. 46-54. (Orijinali Sotsiologiya v SSSR içinde, 2, 1965.)

Peterburzhtsev, V., "Success of Post-war Urban Reconstruction Outlined". Arkhitektura SSSR., 1, 1972, s. 6-8.

Pokshishevskiy, V. V., "Economic Regionalization of the USSR", Soviet Geography, 7 (5), 1966, s. 4-32. (Orijinali Geografiya SSSR içinde, 2, 1965.)

Quesnay, F., Tableau Economique des Physiocrats (Préface de M. Lutfall), Calmann-Levy, Paris, 1969.

Ratcliff, R., Urban Land Economics, McGraw-Hill, New York, 1949.

Reiner, T. A., The Place of the Ideal Community in Urban Planning, University of Pennsylvania Press, Philadelphia., 1963.

Reiner, T. A., "Review Article: Economic Planning", Journal of the American Institute of Planners, 32(2), 1966, s. 115-119.

Reiss, A. J., Jr., "Alternate Delivery Systems: Servers and Served in Service", Urban Affairs Annual Reviews: Financing the Metropolis, c. 4, Sage, Beverly Hills, Calif.,1970, s. 561-576.

Report of Sessions of Leningrad City and Oblast Soviets of Workers' Deputies at end of 1970, Bleknot Agitatora, 2, Ocak, 1971, s. 27-31.

Ricardo, D., Principles of Political Economies and Taxation, Bell, Londra, 1895.

Robinson, J., An Essay on Marxian Economics, St Martins, Londra,1996.

Ruzavina, E., "Economic Aspects in the Urbanization Process", Soviet Review, 11 (1), 1970, s. 82-93. (Orijinali Ekonomicheskie Nauki içinde, 2, 1969).

.Sakastia, N., "Production Function, Demand Function and Location Theory of the Firm", Papers, Regional Science Association, 20, 1968, s. 109-122.

Shaffer, H. G. (der.), The Soviet Economy, Appleton-Century-Crofts, New York, 1963.

Sosnovy, T., The House Planning Problem in the Soviet Union. Research Program on the U.S.S.R. Edward, Ann Arbor, Mich., 1954.

Sosnovy, T., "Town Planning and Housing", W. Laqueur ve L. Labedz (der.), The Future of Communist Society, Praeger, New York, 1962, s. 170-179.

Soviet Geography, 9 (3), Mart, 1968.

Starikov, V. N., "The Formation of the Network of Places in Moscow's Suburban Zone", Soviet

Geography, 14 (1), 1973, s. 7-12. (Orijinali Voprosy Geografii, 87, 1971).

Stevens, B. H., "Linear Programming and Location Rent", Journal of Regional Science, 3 (2), 1961, s. 15-26.

Studenok, G., "Plans for Sverdlovsk Urban Development Described", Ekonomicheskaya Gazeta, 34, 1970, s. 17.

Svetlichnyi, B., "Soviet Town Planning Today", Problems of Economics, 3 (8), 1960, s. 29-36. (Orijinali Voprosy Ekonomiki, içinde 7, Temmuz, 1960).

Taubman, W., Governing Soviet Cities: Bureaucratic Politics and Urban Development in the USSR, Praeger, New York, 1973.

Turgot, A. R. J., Ecrits Economiques (Préface de B. Cazes), Calmann-Levy, Paris, 1969.

United Nations, Report of the United Nations Symposium on the Planning and Development of New Towns: Moskova,.. 1964, United Nations, New York, 1966.

U.S.S.R. -State Comittee off the Council of Ministers of the U.S.S.R. on Construction. Guideliness and Standards Regarding the Planning. Layout and Facilities of Settled Areas in the Soviet Union. Publishing House of Literature on Construction, Moskova, 1967 (İng. çev. K. A. Rumsey ve K. M. Quant, Occasional Paper No. 4, Center for Urban Development Research, Cornell University, Ithaca, N.Y., 1974).

Ustinov, G., "Urban Development Plans for Moskova", Izvestiya, 21 Eylül 1966.

Vickery, W. S., "General and Specific Financing of Urban Services", H. G. Schaller (der.), Public Expenditure Decisions in the Urban Community, Resources for the Future Series. Johns Hopkins Press, Baltimore, 1963, s. 62-90.

von Thünen, J. H., Der Isolierte Staat in Beziehung auf Land wirtschaft und Nationalekonomie, c. 1, 1826, c. III, 1850, Rostock, Hamburg: yeni baskı 1850, Leopold, Perthes.

Ward, B., "Linear Programming and Soviet Planning", Hardt ve ark. (der.), Mathematics and Computers in Soviets Economic Planning, Yale University Press, New Haven, Conn., 1967, s. 147-200.

Wingo, L., Transportation and Land Use, Resources for the Future, Washington, 1961.

Yanovski, A. A General development plan for Moskova, Stroitel'stvo Arkhitektura, 12, 1971, s. 1-4.

Zauberman, A. ve ark. Aspects of Planometrics, Yale University Press, New Haven, 1967.